

ks. Adam Kubiś
Kraków

Ksiądz profesor dr Aleksander Usowicz CM. Wspomnienia

Wspomnienia, które przedstawię, są świadectwem darów Bożych, jakich doświadczyliśmy w wielkich, a ostatnio i w przełomowych dziejach krakowskiej uczelni teologicznej. Istnieje ona bowiem już ponad 600 lat: najpierw jako Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego (1397–1954), następnie jako Papieski Wydział Teologiczny (1954–1981), Papieska Akademia Teologiczna (1981–2009), a od 2009 roku jako Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie. Użyte słowo *dzieje* nie jest przesadą, ponieważ, jak wiadomo, odnosi się do jej trwania przez stulecia.

Moje kontakty z ks. prof. Aleksandrem Usowiczem liczyły 54 lata. A więc sięgały lat obecności Wydziału Teologicznego na UJ, a zakończyły się ze śmiercią Księdza Profesora w 2002 roku. Wtedy też Papieska Akademia Teologiczna złożyła mu na dwa miesiące przed śmiercią wymowny hołd.

Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego

W latach 1948–1950 jako student Wydziału Teologicznego UJ uczestniczyłem w wykładach ks. prof. Usowicza. Rok akademicki dzielił się wówczas na trymestry. Na pierwszym roku (1948–1949) Ksiądz Profesor wykładał metafizykę dwie godziny i wstęp do teologii jedną godzinę. Z kolei na drugim roku (1949–1950) miałem z nim wykłady z psychologii ogólnej – trzy godziny i psychologii religii – jedną godzinę. W indeksie nosił tytuł „zastępcy profesora księdza docenta doktora”. Pozwolę sobie zauważyć, że należał on do grupy czterech samodzielnych pracowników naukowych, których w roku 1946 stopnie i tytuły, na wniosek Wydziału Teologicznego wysłane przez Senat UJ, zostały zatwierdzone przez ministerstwo. Późniejsze inne awanse akademickie pracowników naukowych – a było ich kilkanaście – od 1946 do 1954 roku nie otrzymywały takiego zatwierdzenia. Ministerstwo po prostu milczało. Były dwa wyjątki. Jedna niezatwierdzona habilitacja (i to właśnie w 1946) i awans

ks. dr. Tadeusza Kruszyńskiego w 1954 roku, etatowego docenta, pełniącego funkcję dziekana Wydziału, na profesora nadzwyczajnego.

Na Wydziale Teologicznym filozofią obowiązującą była neoscholastyka. Obaj jej wykładowcy, ks. Usowicz i ks. dr. Kazimierz Kłósak, byli znakomitymi jej przedstawicielami. Niewątpliwie otrzymałem solidną formację filozoficzną do studium teologii. Tutaj jednak chciałbym zwrócić uwagę na wykład ks. prof. Usowicza zatytułowany: *Wstęp do teologii*. Z perspektywy czasu widzę, że dał mi on zasadnicze podstawy dziejów teologii, które w późniejszych latach studiów były tylko uzupełniane. W starożytności uwypuklił szkołę aleksandryjską i antiocheńską (Cyryl Aleksandryjski i Orygenes); w średniowieczu wielką scholastykę: Piotra Abelarda, twórcy metody scholastycznej, a przede wszystkim św. Tomasza z Akwinu, jego *Sumę teologiczną*, Aleksandra z Hales, Alberta Wielkiego, Bonawenturę i Dunsza Szkota. Nie pominął okresu po reformacji, mówiąc o Franciszku Suarezie, kontynuatorze myśli scholastycznej. Jako największych teologów XIX wieku wymienił Johanna Adama Möhlera i Mathiasa Josepha Scheebena. Oczywiście poczesne miejsce w jego wykładach znalazło odrodzenie scholastyki na przełomie XIX i XX wieku, zainicjowane przez papieża Leona XIII. Są to wydarzenia i nazwiska, które i obecnie po 60 latach pozostają aktualne.

Sprzed roku 1968, w którym powróciłem ze studiów za granicą, ograniczę się tylko do kilku faktów. Przede wszystkim należy wymienić recenzję pracy habilitacyjnej ks. dr. Karola Wojtyły. Osobiście słyszałem od ks. prof. Usowicza, że kolokwium habilitacyjne odbyło się w sekretariacie *Collegium Novum* UJ (3 XII 1953) i on swoją recenzję czytał przy świetle świecy. Musiała być jakaś awaria prądu. Dobry Bóg dał ks. Usowiczowi doczekać, że wraz z drugim recenzentem prof. Stefanem Swieżawskim był na uroczystości nadania doktoratu *honoris causa* Ojcu Świętemu Janowi Pawłowi II przez wszystkie wydziały Uniwersytetu Jagiellońskiego 22 czerwca 1983 roku.

I jeszcze dwa wspomnienia.

Likwidacja Wydziału Teologicznego na Uniwersytecie Jagiellońskim była wielką krzywdą wyrządzoną nie tylko Kościołowi, ale i kulturze narodu polskiego. Takie stanowisko reprezentował kard. Stefan Wyszyński i za nim po wielokroć kard. Karol Wojtyła. Zdawali sobie dobrze z tego sprawę pracownicy naukowcy Wydziału. Koszmar totalitarnego terroryzmu politycznego, jaki przeżyli, ujawnił się w stanowisku, które zajęli w przejściu z wysokimi awansami na Akademię Teologii Katolickiej w Warszawie lub na emeryturę. Trzech z nich – docentów – a mianowicie księża: Eugeniusz Florkowski, Władysław Smereka, Karol Wojtyła i prof. Tadeusz Glemma, odmówiło zatrudnienia w Warszawie. Ks. E. Florkowski kilkakrotnie powtarzał, że w sytuacji wahań, jakie przeżywali, tylko ks. A. Usowicz od samego początku nie miał wątpliwości. Mówił zdecydowane *nie*. Po prawie 60. latach widać, jak jego intuicja była autentycznie eklezyjalna.

W 1963 roku przybyło na studia do Rzymu trzech księży z Gdańska. Mieszkaliśmy razem w Papieskim Kolegium Polskim. Wspominali oni z wielkim uznaniem erudycję i wykłady ks. prof. A. Usowicza.

Jubileusz 600-lecia chrztu Litwy

W 1969 roku Polskie Towarzystwo Teologiczne w Krakowie otrzymało zgodę na druk rocznika „*Analecta Cracoviensia*”. Byłem wówczas sekretarzem redakcji. Prosiłem ks. prof. A. Usowicza o artykuły i powiem, że mi się to udało. Otrzymałem cztery teksty: *Dynamika uczuć w psychologii tomistycznej [De aspectu passionum in psychologia thomistica]* (1969); *Listy Jana Łukasiewicza do ks. Konstantego Michalskiego [De litteris Joannis Łukasiewicz ad Constantinum Michalski scriptis]* (1970); *Antropologia filozoficzna w ujęciu Stefana Strassera [De anthropologia philosophica a Stephano Strasser proposita]* (1971); *Okres przelomowy [The Problem of Turning Period]* (1982).

Artykuł dotyczący listów J. Łukasiewicza do ks. K. Michalskiego omawia „perypetie” habilitacji ks. Jana Salamuchy. Chodziło o cofnięcie negatywnej decyzji ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w tej sprawie, co po staraniach środowisk naukowych Warszawy, Krakowa i Lwowa znalazło pozytywny finał. Z kolei artykuł *Okres przelomowy* był wykładem na inauguracji roku akademickiego Papieskiego Wydziału Teologicznego w kolegiacie św. Anny w 1981 roku, a więc w okresie powstałej „Solidarności”. Charakteryzował on niezmiernie trafnie zasadnicze rysy okresów przelomowych. Ks. prof. Józef Tischner wyraził się z najwyższym uznaniem o tym wystąpieniu.

W 1987 roku Kościół obchodził 600-lecie chrztu Litwy. Temu wydarzeniu został poświęcony XIX tom „*Analecta Cracoviensia*”. Przy tej okazji postanowiłem także uhonorować ks. prof. A. Usowicza. Dlatego została mu poświęcona znaczna część tego tomu. Wiadomo bowiem, że ziemię wileńską ks. A. Usowicz opuścił w młodym wieku. W 1927 roku przyjechał do Krakowa. Tu został przyjęty do Zgromadzenia Księża Misjonarzy i otrzymał polskie obywatelstwo. Jego miejscowość urodzenia znajdowała się bowiem w granicach świeżo powstałego państwa litewskiego.

Na szczególną uwagę zasługuje artykuł pt. *Złota legenda i rzeczywistość. W pięćdziesięciolecie pracy naukowo-dydaktycznej Księdza Profesora Aleksandra Usowicza* pióra ks. Wojciecha Paluchowskiego CM. Do artykułu został załączony aneks, który zawiera „Spis wykładów wygłoszonych przez ks. prof. A. Usowicza” oraz „Wykaz prac naukowych Księdza Profesora Aleksandra Usowicza”. Aneks wymienia instytucje kościelne, gdzie Ksiądz Profesor wykładał: Instytut Teologiczny Zgromadzenia Księża Misjonarzy w Krakowie, Częstochowskie Seminarium Duchowne w Krakowie, Wyższe Seminarium Duchowne Księża Salwatorianów w Krakowie, Wydział Teologiczny UJ, Seminarium Duchowne w Kielcach, Seminarium Duchowne Ojców Kapucynów w Krakowie, Śląskie Seminarium Duchowne w Krakowie,

Wyższe Seminarium Duchowne Ojców Paulinów w Krakowie, Papieski Wydział Teologiczny w Krakowie, Biskupie Seminarium Duchowne w Gdańsku-Oliwie, Gorzowskie Seminarium Duchowne w Gościkowie-Paradyżu i krakowską uczelnię teologiczną: Wydział Filozoficzny. Z kolei „Wykaz prac naukowych” składa się z dwóch części: część A obejmuje tytuły prac naukowych opublikowanych drukiem, część B – skrypty akademickie powielane. Umieszczenie w wykazie skryptów jest moją osobistą zasługą. Prosiłem o to wielokrotnie ks. prof. A. Usowicza.

W Słowie wstępnym do omawianego tomu ks. kard. Franciszek Macharski napisał:

W 50-lecie pracy naukowej Księdza Profesora zatrzymujemy się przy Nim, łącząc się z tymi, którzy w to święto dedykują Mu owoce swojej pracy naukowej. Dobrze, że utrzymuje się ten szlachetny obyczaj homagium: dołącza się do niego ze czcią i miłością wychowankę Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego, dziś – biskup krakowski. Wyrażam [także] szczególną wdzięczność za studia nad wspaniałym rozdziałem działalności błogosławionej Jadwigi Królowej, poświęconym chrztowi Litwy, dostrzeżonym na szerokim tle historycznym i kulturalnym [...]. Ten tom „Analecta Cracoviensia” jest świadectwem służby.

Konstanty Michalski

Osobiście byłem studentem na Wydziale Teologii UJ w latach 1948–1953. Filozofię wykładali wówczas – co już było wspomniane – dwaj uczniowie ks. Konstantego Michalskiego: ks. prof. Kazimierz Klósak i ks. Aleksander Usowicz. Nic przeto nadzwyczajnego, że zarówno ks. Klósak, jak i ks. Usowicz często nawiązywali do osiągnięć naukowych swojego mistrza. Między innymi ks. prof. Klósak – niejako broniąc swojego poprzednika na katedrze filozofii – mówił, że pisał on wprawdzie drobne przyczynki, ale zawierające trwale osiągnięcia dla historii filozofii średniowiecznej, i to o wymiarze międzynarodowym. Ponadto studenci, moi koledzy, byli bezpośrednio po drugiej wojnie światowej słuchaczami ks. K. Michalskiego. Z całą pewnością można mówić, że w tym czasie istniała atmosfera podziwu wśród studentów na Wydziale Teologicznym UJ dla osiągnięć naukowych ks. K. Michalskiego. W tej atmosferze uformowany głęboko przeżywałem i podziwiałem ks. K. Michalskiego, oddając się lekturze jego znakomitego dzieła *Między heroizmem a bestialstwem*.

Należy jeszcze zaprezentować sylwetkę p. Mieczysława Markowskiego, profesora w Instytucie Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk (1963–2000). W latach 60. (1961–1966) – o czym może nie wszystkim wiadomo – mieszkał on wraz z prof. dr. hab. Stefanem Swieżawskim przy ul. Krupniczej w Krakowie. Prof. Swieżawski w rozmowach niejednokrotnie wzmiankował, że M. Markowski jest jego najzdolniejszym uczniem. Należy jeszcze więcej powiedzieć! Był znakomitym kontynuatorem badań naukowych w zakresie historii filozofii średniowiecznej ks. K. Michalskiego. Jego osiągnięcia naukowe uzyskały powszechnie renomę międzynarodową.

In memoriam Konstanty Michalski

Prof. M. Markowski bardzo blisko współpracował z krakowską uczelnią teologiczną od lat 70. ubiegłego wieku. W ramach współpracy naukowej pomiędzy Papieską Akademią Teologiczną a Wydziałem Teologii Katolickiej Uniwersytetu Ruhry w Bochum (Niemcy) w latach 80. przebywał na stypendium naukowym tegoż Uniwersytetu.

Jak wiadomo, w 1969 roku prof. Kurt Flasch z Wydziału Filozofii Uniwersytetu Ruhry wydał z własnym wstępem *La philosophie au XIV-ème siècle. Six études*, [w:] *Opuscula philosophica. Abhandlungen zur Philosophie und ihrer Geschichte*, 1 (Frankfurt a. M., ss. XV, 413). Prof. Markowski nawiązał kontakt z profesorami Wydziału Filozofii w Bochum i wspólnie zdecydowano o uczczeniu ks. K. Michalskiego z okazji 100-lecia jego urodzin (1879) specjalną księgą pamiątkową.

Realizacją projektu naukowego zajął się prof. Olaf Pluta. Między innymi przebywał on kilkakrotnie z grupą studentów w Krakowie, by na miejscu zapoznać się ze spuścizną naukową ks. K. Michalskiego. Do współpracy prof. Pluta zaprosił elitę filozofów i mediewistów o światowej renomie, takich jak: J. Biard, Paris, F. Bima, Krakau, I. Boh, Columbus, Ohio E. P. Bos, Leiden, B. Burreichter, Bochum, W. J. Courtenay, Madison, Winsconsin, T. Dewender, Bochum, K. Flasch, Bochum, M. de Gandillac, Paris, J.-F. Genest, Paris, D. P. Henry, Manchester, L. Hödl, Bochum, L. Kaczmarek, Münster, Z. Kaluza, Paris, K. Kłósak, Krakau, S. Knuuttila, Helsinki, Z. Kuksewicz, Warschau, E. P. Mahoney, Durham, North Carolina, M. Markowski, Krakau, A. S. McGrade, Storrs, Connecticut, S. Meier, Berlin, B. Mojsisch, Bochum, A. de Muralt, Genf, G. Nuchelmans, Leiden, D. Perler, Fribourg, O. Pluta, Bochum, M. M. Tweedale, Auckland, A. Usowicz, Krakau, C. Vasoli, Florenz, P. Vignaux, Paris, S. Wielgus, Lublin, M. Yrjönsuuri, Helsinki, P. Zambelli, Florenz. Każdy z nich – w ramach prowadzonych przez siebie badań – napisał przyczynek naukowy. Księga o objętości 639 stron została wydana w serii Bochumer Studien zur Philosophie (10) pt. *Die Philosophie im 14. und 15. Jahrhundert. In memoriam Konstanty Michalski (1879–1947)* (Amsterdam 1988). Artykuł ks. A. Usowicza, ks. K. Kłósaka i F. Bimy publikuje pełną i ostateczną bibliografię ks. K. Michalskiego.

We Wstępie (*Vorwort*) prof. Pluta składa szczególne podziękowanie prof. dr. M. Markowskiemu i ks. prof. A. Usowiczowi za zaangażowane wsparcie i przyjęcie w Krakowie. Ponad wszystko należy jednak odnotować fakt, że pisząc o *Sonderaktion Krakau* – uwięzieniu 6 listopada 1939 roku profesorów Uniwersytetu Jagiellońskiego – stwierdza, że ks. K. Michalski podzielił także los niektórych średniowiecznych filozofów, którzy, jeżeli nie zostali spaleni, to często musieli przeżyć unicestwienie swoich dzieł.

Konstanty Michalski – *opera omnia*

Kontakty ks. Adama Kubisia w latach 70. i dalszych z ks. prof. A. Usowiczem i prof. M. Markowskim skłoniły go do opublikowania wszystkich pism zebranych

ks. Konstantego Michalskiego. Był bowiem świadomy posiadania przez ks. A. Usowicza stu procentowej znajomości olbrzymiej spuścizny naukowej wielkiego Mediewisty. Z drugiej strony zdawał on sobie sprawę, że względy charakterologiczne oraz podeszły wiek nie pozwalają ks. Usowiczowi na samodzielną realizację upragnionej przezeń publikacji wydawniczej. Stąd wypłynęła od ks. Kubisia prośba do prof. Markowskiego, by wspólnie z ks. Usowiczem podjęli się tego niezwykle ważnego przedsięwzięcia dla mediewistyki polskiej i światowej. Do zebrania i opublikowania pism ks. K. Michalskiego potrzebne były bowiem przede wszystkim fachowe i organizacyjne kompetencje wielu osób. Pierwsze z nich posiadali ks. A. Usowicz i prof. M. Markowski.

Owoce regularnych śródowych (w razie konieczności także w innych dniach) z reguły całodziennych spotkań ks. A. Usowicza i prof. M. Markowskiego było nie tylko zebranie i posegregowanie rozproszonych tekstów ks. K. Michalskiego, lecz także przygotowanie ich do druku. Rzecz zrozumiała, że byłoby to niemożliwe bez zaangażowania ks. A. Kubisia oraz nadzwyczajnej przychylności władz Instytutu Teologicznego Księży Misjonarzy. W serii Studiów do Dziejów Wydziału Teologicznego UJ ukazały się dosłownie wszystkie pisma ks. K. Michalskiego. Są to: *Filozofia wieków średnich* (1997, ss. 636), *Nova et vetera* (1998, ss. 678), *Histoire de la philosophie* (1999, ss. 594), *Dilatato corde* (2002, ss. 656).

Każdy z tomów został dedykowany z różnych powodów wybranym osobom. Pierwszy – ks. kard. Franciszkowi Macharskiemu, drugi – ks. Adamowi Kubisiowi, trzeci – prof. Mieczysławowi Markowskiemu, a czwarty – ks. prof. Aleksandrowi Usowiczowi, *długoletniemu wykładowcy uczelni katolickich, niestrudzonemu badaczowi i kontynuatorowi twórczości ks. prof. Konstantego Michalskiego CM z okazji 90. rocznicy urodzin*.

Szczególną uwagę należy zwrócić na tom studiów obcojęzycznych ks. K. Michalskiego pt. *Histoire de la philosophie*, ponieważ zapewnił mu trwałe uznanie w dziejach badań nad filozofią. Jak wspomniano, jest on dedykowany *Miecislao Markowski, Academiae Scientiarum et Litterarum Polonae Professori, indefesso codicum manuscriptorum medii aevi exploratori, qui Constantini Michalski opus longius tractat et promovet septuagesimo a nativitate anno*. Są to teksty napisane – w większości – w języku francuskim. Tylko kilka z nich ks. K. Michalski napisał po niemiecku. A jest rzeczą wiadomą, że tym językiem doskonale się posługiwał.

*

W zakończeniu pragnę powiedzieć słowo o pożegnaniu ks. prof. A. Usowicza. Było ono bardzo godne.

W związku z planowaną – jak się okazało ostatnią – pielgrzymką Ojca Świętego Jana Pawła II do Ojczyzny w sierpniu 2002 roku, bp Tadeusz Pieronek, rektor Papieskiej Akademii Teologicznej, zorganizował sympozjum pt. „Wyższe szkolnictwo kościelne w Polsce: wizja kardynała Karola Wojtyły i jej realizacja” w auli

Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Krakowskiej. Prelegentami byli przedstawiciele wszystkich uczelni teologicznych w Polsce. A więc: ks. Adam Kubiś, Kraków, *Papieski Wydział Teologiczny w Krakowie 1954–1981*; Andrzej Szostek MIC, Lublin, *Wydział Teologiczny Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*; ks. Roman Bartnicki, Warszawa, *Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie*; bp Julian Wojtkowski, Olsztyn, *Wydział Teologii w Olsztynie*; bp Marek Jędraszewski, Poznań, *Wydział Teologiczny Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu*; ks. Jerzy Bagrowicz, Włocławek–Toruń, *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu*; ks. Helmut Sobeczko, Opole, *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Opolskiego*; ks. Wincenty Myszor, Katowice, *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach*; ks. Ignacy Dec, Wrocław, *Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu*; ks. Jan Miazek, Warszawa, *Papieski Wydział Teologiczny w Warszawie. Sekcja Św. Jana Chrzciciela*; Jacek Bolewski SJ, Warszawa, *Bobolanum – Wydział i Sekcja w Warszawie*; Antonina Scholastyka Knapczyk OSU, Kraków, *Międzyzakonny Wyższy Instytut Katechetyczny w Krakowie*; Ludwik Grzebień SJ, Kraków, *Wyższe Studia Filozoficzno-Teologiczne Księży Jezuitów w Krakowie*. Każdy z prelegentów prezentował swoją uczelnię. Teksty opublikowało Wydawnictwo Naukowe Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie w 2002 roku, po czym zostały one wręczone Ojcu Świętemu Janowi Pawłowi II na Kampusie budującej się Biblioteki Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie.

Osobiście uzgodniłem z ks. dr. Bronisławem Sieńczakiem CM, wizytatorem Polskiej Prowincji Zgromadzenia Księży Misjonarzy, że wręczenie 14. tomu serii Studiów do Dziejów Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego pt. *Dilatato corde* będzie miało miejsce nie podczas rocznicy urodzin ks. A. Usowicza, ale na wspomnianym sympozjum. I tak się rzeczywiście stało. W obecności przedstawicieli wszystkich wymienionych uczelni katolickich Polski i innych uczestników sympozjum ks. prof. A. Usowicz otrzymał dedykowany mu tom przez Zgromadzenie Księży Misjonarzy, Instytut Teologiczny Księży Misjonarzy i Papieską Akademię Teologiczną w Krakowie. Niecałe dwa miesiące później, 8 czerwca 2002 roku *sluga dobry i wierny* ks. prof. Aleksander Usowicz CM odszedł po wieczną nagrodę do Pana.

Summary

Reverend Professor Doctor Aleksander Usowicz CM

The paper presents the personality and the scientific record of Rev. prof. Aleksander Usowicz CM. He was an acknowledged representative of the neo-Scholasticism, the main philosophical movement in the mid 50 of 20th c. at the Theological Faculty of the Jagiellonian University in Krakow.

In fact, scientific interest of Usowicz went beyond the field of philosophy. He was also interested in theology. Among many lectures he delivered, the most important was one about the introduction to theology. Its aim was to provide students with the basics of the history of theological thought.

It must be remembered that Usowicz was a reviewer of the habilitation work of Fr. Karol Wojtyła. He was also a tutor and scientific supervisor of many later professors of philosophy and theology.

Keywords

History of theology, the Pontifical University of John Paul II in Cracow